

JOGOS-E A CIGÁNY NEMZETISÉGI OKTATÁS? EGY KUTATÁS TAPASZTALATAI

ORSÓS ANNA

a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának
egyetemi docense
orsos.anna@pte.hu

A magyar köznevelés és felsőoktatás jogszabályi környezetében az elmúlt néhány évben nagy változások történtek. E változások nyomait a cigány/roma nemzetiségi oktatás is magán viseli, ám arról, hogy ezek milyen mértékben érintették e nemzetiség nyelveinek és népismeretének oktatását a köznevelési intézményekben, kevés az elérhető információ. Azért, hogy látni lehessen az új jogszabályi környezet milyen irányba tereli a nemzetiségi oktatást, a cigány/roma nemzetiségi oktatást folytató intézmények körében vizsgálatot folytattunk. A vizsgálat online kérdőív keretében tárja fel a cigány/roma nemzetiségi oktatás 2014/15-ös helyzetét, nevezetesen azt, hogy a fent ismertetett jogszabályi változások mennyire módosították a köznevelési intézmények számát, illetve motivációját a nemzetiségi nyelv- és népismeret tantárgyak bevezetésére.

Bevezetés

A cigány nemzetiségi nevelést folytató intézmények száma az éves oktatási statisztikai adatok alapján az elmúlt években folyamatosan csökken. Ez a tény önmagában is veszélyt jelent a cigány közösségek életére, identitására, igazolódik ugyanis az, ami minden kisebbségi helyzetben élő nyelvhasználó közösségben is megfigyelhető, miszerint a nyelvhasználat színtereinek szűkebbé válásával a családon belüli nyelvhasználat is egyre inkább visszaszorul, helyébe egyre erőteljesebben a többségi nyelv használata lép be még olyan informális helyzetekben is, amikor a közösség anyanyelvének használata semmiféle akadályokba nem ütközik. A nyelvhasználat visszaszorulásával gyakran a közösséghez való tartozás is gyengül, s a kulturális sokszínűség megőrzése helyett annak feladása és az asszimiláció folyamata figyelhető meg.

Ilyen helyzetekben különösen fontos feladat hárul az oktatásra, amely presztízst teremthet azzal, hogy az iskola falai közé emeli a lokálisan nagyobb létszámban megtalálható nemzetiség – legyen ez bármelyik is a hazai 13 nemzetiség közül – anyanyelvének és/vagy népismeretének tanítását az érvényes jogi szabályozók szerinti lehetséges módon.

Tekintettel arra, hogy az elmúlt időszakban számos jogszabályi változás történt, szükségesnek láttam megvizsgálni, vajon ez az új jogszabályi környezet-e az oka annak, hogy a nemzetiségi nevelést igénylő iskolák száma évről évre kevesebb, vagy a közösségen belül zajlanak olyan folyamatok, amelyek ennek ellenére hatnak.

Magyarországon a nemzetiségi nevelés, oktatás tudásanyagának átadása most is (korábban a kisebbségi oktatás címszó alatt) két tantárgy keretei között a *nyelv-oktatás* és a *népismeret oktatása* során valósul meg. A cigány nemzetiségi nevelés, oktatás keretében megvalósuló nyelvi és/vagy népismeret tantárgyak tanításának fontos célja, hogy hozzájáruljanak a hazai cigány/roma nemzetiség kultúrájának közvetítéséhez és az identitás tudatosításához.

A nyelvoktató nemzetiségi nevelési-oktatási forma a romani és a beás nyelv esetében lehetőséget ad a tanulóknak a legnagyobb számú magyarországi nemzeti-séghez tartozó közösségek nyelveinek megismerésére, a nyelvvesztett családok gyermekeinek e nyelvek meg-, illetve visszatánulására. Nyelv- és oktatáspolitikai szempontból különösen nagy jelentőséggel bír az a tény, hogy e nyelvek az iskolában, tanórai keretben oktathatók. Ez a lehetőség azonban csak akkor jelent érték-közvetítést és presztízsnövekedést, amennyiben a folyamat a nyelvtanításhoz szükséges (személyi és tárgyi) feltételrendszerek megléte mentén valósul meg.

A népismeret mint iskolai tantárgy sajátosságából – miszerint a család érték-és hagyományközvetítő szerepét és azok tiszteletét egyre inkább át kell vállalnia – számos cél és feladat is adódik. A cigány nemzetiségi nevelést, oktatást vállaló iskolák tanulói a kerettanterv előírásai szerint megismerkednek a legfontosabb hagyományokkal, az életmódbeli szokásokkal és a nemzetiség kultúrájával. Erre építve az életkori sajátosságaikat figyelembe véve, a fokozatosság elve alapján szereznek ismereteket a nemzetiség történelméről, néprajzáról, nyelvéről, irodalmáról stb. A népismeret tantárgy tanulása a tanulók számára lehetővé teszi, hogy toleránsak és nyitottak legyenek a mássággal szemben, tudatosabbak magukkal, s ezáltal válnak majd más nemzetiségek és népek, különböző kultúrák elfogadására is alkalmassá.

A célok teljes körű megvalósulását nehezíti, hogy bár a valóságban a nemzetiségi nevelésben, oktatásban való részvétel nem alanyi és másokat kizáró jog, Magyarország Alaptörvénye formálisan is lehetővé teszi, hogy a nemzetiséghez tartozókkal egy sorban a nemzetiséghez nem tartozók is a nemzetiségi pedagógiai program szerint tanuljanak, mégis a korábbi szabályozást érdemben megismételve – továbbra is kifejezetten a Magyarországon élő nemzetiségek (alanyi) jogaként jelöli meg az anyanyelvű oktatáshoz való jogot. Így még mindig kevés lehetősége nyílik a nem az adott nemzetiséghez tartozóknak megismerni egy másik nép kultúráját.

2015 tavaszán a cigány/roma nemzetiségi oktatást folytató intézmények körében vizsgálatot¹ folytattam, melynek eredményeit – a teljesség igénye nélkül – összegzem a továbbiakban. Mivel a nemzetiségi programot indító intézmények maguk döntik el, hogy a nyelvi vagy népismereti esetleg mind mindkét részét indítják a programnak, egy kutatás keretében, de egymástól elkülönítve kerül ismertetésre a kutatás nyelvoktatásra és a népismeret tanításra vonatkozó része.

A nemzetiségi oktatás keretei

Jelenleg a magyarországi iskolák elfogadott pedagógiai programok szerint működnek, amelyeknek egyik legfontosabb eleme a helyi tanterv. A helyi tantervek a Nemzeti alaptantervre (NAT) épültek, az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet által 2012-ben készített kerettanterveit² pedig köztes szabályozóként lépnek be a NAT és a helyi tantervek közé. A NAT, a kerettanterv és a helyi tanterv funkcióját a 2011. évi CXCV. köznevelési törvény³ határozza meg. A kerettanterv az átjárhatóságot és a rendszerszerűséget biztosítja, a NAT-on alapul. A NAT tehát a kerettanterv fejlesztésének kiindulópontja, amelyben nem iskolafokozatonként, nem iskolatípusonként, nem évfolyamonként, hanem együttesen, a tantárgyi logikába integrálva jelenik meg *benne* az a műveltséganyag, amelyet a köznevelési intézményekben a pedagógusoknak át kell adniuk.

A mindenki számára kötelező kerettantervek mellett kiadásra kerültek a *nemzetiségi iskolák kerettantervei* is. A nemzetiségi nevelés-oktatás szabályait valamennyi nemzetiség, köztük a cigányok/romák esetében is egységes jogszabályi feltételek határozzák meg. Megszervezésének kezdeményezése, az abban való részvétel a szülők írásos igénye alapján valósul meg, az időkeretét, tartalmát meghatározó jogszabályok (irányelv, kerettantervek) az országos nemzetiségi önkormányzatok egyetértésével kerültek kiadásra. A nemzetiségi nevelést, oktatást az *irányelv*ben meghatározottak szerint kell megszervezni, a nemzetiségi kerettantervek alkalmazása is kötelező. A nemzetiségi nevelés-oktatás az adott nemzetiség nyelvének, kultúrájának, hagyományainak átörökítéséről szól. Legalább nyolc, azonos nemzetiséghez tartozó szülő írásos kérelmére kötelező megszervezni, az intézmény vezetőjének ebben nincs mérlegelési joga.

¹ A kutatás az Emberi Erőforrások Minisztériuma Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárságának hozzájárulásával készült a TÁMOP-4.1.1.d-12/2/konv-2012-0009 Komplex hallgatói szolgáltatások fejlesztése hátrányos helyzetű hallgatók részére a *Wlilocki Henrik Szakkollégium* projekt támogatásával.

² URL: http://kerettanterv.ofi.hu/10_melleklet_nemzetisegei/index_nemzetisegei.html Letöltés ideje: 2015. 10. 22.

³ URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV Letöltés ideje: 2015. 10. 22.

*A nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve*⁴ kiadásáról szóló 17/2013. (III.1.) EMMI rendelet (a továbbiakban: nemzetiségi irányelv) tartalmazza (nem teljes körűen) valamennyi nemzetiség, valamennyi oktatási formára kiterjedő részletes fejlesztési feladatait.

Eszerint „(2) Amennyiben legalább nyolc, azonos nemzetiséghez tartozó szülő azt kezdeményezi, a nemzetiségi óvodai nevelést, nemzetiségi iskolai nevelés-oktatást a kérelem beérkezését követő naptári évben kezdődő nevelési évtől, tanévtől felmenő rendszerben meg kell szervezni, feltéve, hogy legalább nyolc gyermek, tanuló valóban be is iratkozik az óvodába, iskolába.

8. § (1) A nemzetiségi nevelés-oktatást a következő oktatási formák szerint lehet megszervezni:

- a) anyanyelvű nevelés-oktatás,
- b) kétnyelvű nemzetiségi nevelés-oktatás,
- c) nyelvoktató nemzetiségi nevelés-oktatás,
- d) magyar nyelvű roma/cigány nemzetiségi nevelés-oktatás,
- e) kiegészítő nemzetiségi nevelés-oktatás.

(3) A nyelvoktató nemzetiségi nevelési-oktatási formában a heti kötelező órákeretből a nemzetiségi nyelv és irodalom oktatására legalább négy, a horvát, német, román, szerb, szlovák és szlovén nyelv oktatására legalább öt, a *romani* vagy *beás nyelv oktatására legalább három tanórát* szükséges biztosítani”

A cigány/roma nevelés-oktatást illetően az 1–4., 5–8., 9–12. évfolyamos szakaszokra elkészültek a *cigány népismeret* (heti egy órás), a *beás nyelv és irodalom*, valamint a *romani nyelv és irodalom* tantárgyak kerettantervei.

A jogi szabályozásról összességében elmondható, hogy célja a köznevelési rendszer megújítása, a nevelés-oktatás színvonalának emelése és hatékonyságának növelése. Fontos lenne, hogy az ehhez szükséges személyi, tárgyi, pénzügyi feltételek a lehető legkiegyensúlyozottabban mindenhol rendelkezésre álljanak. Ugyanilyen fontos elvárás ez a nemzetiségi nevelés-oktatás esetén is, ahol ezek megvalósulása még komoly nehézségekbe ütközik. Az ilyen esetekről A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 99. § (3)–(5) bekezdései értelmében a nyelvoktatás kapcsán a következőképpen rendelkezik:

„(3) Ha nincs a képzés szakirányának megfelelő hazai felsőfokú pedagógusképzés, vagy megfelelő végzettségű és szakképzettségű pedagógussal nem tudják ellátni a feladatot, a nemzetiségi óvodai nevelésben, iskolai nevelés-oktatásban, kollégiumi nevelésben pedagógus-munkakört tölthet be, továbbá vezetői megbízást kaphat az is, aki az e törvény 3. mellékletében foglaltak vagy az átmeneti, továbbá a kivételi szabályok szerint pedagógus-munkakört tölthet be az óvodában, iskolában, kollégiumban, valamint az adott nyelvből legalább középfokú „komplex” tí-

⁴ URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300017.EMM Letöltés ideje: 2015. 04. 30.

pusú államilag elismert nyelvvizsga bizonyítvánnyal vagy azzal egyenértékű okirattal rendelkezik.

(5) A nemzetiségi nyelv oktatására a bolgár, a cigány (*romani* vagy *beás*), a görög, a lengyel, az örmény, a ruszin, az ukrán nyelv oktatása esetében alkalmazható az is, aki pedagógus szakképzettséggel és az adott nyelvből felsőfokú „komplex” típusú államilag elismert nyelvvizsga bizonyítvánnyal vagy azzal egyenértékű okirattal rendelkezik.”

A népismeret oktatására vonatkozóan a köznevelési törvény a népismeretet oktató pedagógusokkal szemben nem határoz meg képesítési feltételeket, nem csak a cigány/roma, de a többi nemzetiségre vonatkozóan sem. A nemzetiségi népismeret a nemzetiségek néprajzát, történelmét, kultúráját, hagyományait, társadalmi önszerveződését, a nemzetiségi önkormányzatokat és az anyaországukról szóló ismereteket felölelő komplex tantárgy, ezen ismeretek tanítására való felkészítés része a nemzetiségi tanárképzésnek.

A magyarországi egyetemi alap- és mesterképzésben a cigányok/romák népismeretét, a hazai egyetemek közül, azonban egyedül a Pécsi Tudományegyetem BTK Romológia és Nevelésszociológia Tanszékén oktatnak (2006 óta).

Problémát jelent, hogy a törvény az alkalmazási feltételek között nem jelöli meg ilyen végzettségű pedagógus alkalmazását a cigány/roma nemzetiségi népismeret tanító intézményekben, így vannak olyan intézmények, ahol szakirányú képzettség nélkül tanítják e tantárgyakat, miközben a szakképzettséggel rendelkezőknek elhelyezkedési gondjaik vannak.

A nemzetiségi irányelv és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve alapján a korábbi időszaktól eltérően új szabály, hogy a nemzetiségi népismeretet – a cigányok/romák kivételével – anyanyelven kell oktatni, ezáltal biztosítható, hogy a tantárgyat a nemzetiségek nyelvét, kultúráját ismerő pedagógus oktassa. A cigány/roma népismeret oktatása folyhat magyar nyelven is, tekintettel arra, hogy a magyarországi cigányság jelentős része egykori anyanyelvét már sok nemzedékkel ezelőtt elfelejtette. Problémát ez esetben a cigány kultúra hiányos ismerete jelent, hisz ez eddig a nemzeti alaptantervnek nem volt része, a tanárképzés alapozó kurzusainak sok felsőoktatási intézményben pedig ma sem az.

A nemzetiségi nevelés-oktatás szervezési körülményei

Amennyiben az intézmény nemzetiségi oktatást szervez, felmenő rendszerben teheti ezt meg, és pedagógiai programjában, helyi tantervében ennek szerepelnie kell az első évfolyamtól a tizenkettedik évfolyamig.

A nemzetiségi népismeret tanítása önálló tantárgyként az adott nemzetiség nyelvén folyik, ám a cigány/roma nemzetiség esetében, ahogy erről már szó volt, a népismeret oktatása magyar nyelven is folyhat.

A nemzetiségi nyelvet is oktató intézményekben a nemzetiségi nyelv és irodalom oktatására legalább négy, a horvát, német, román, szerb, szlovák és szlovén nyelv oktatására legalább öt, a romani vagy beás nyelv oktatására legalább három tanórát szükséges biztosítani.

A romani és beás nyelv óraszámbeli eltéréseinek oka, hogy a nemzetiségi oktatást végző intézmények nem támogatták a NAT nemzetiségi oktatásának azon részét, mely heti 5 órát írt elő a nemzetiségi nyelvoktatás bevezetésére. Az intézmények álláspontja szerint a nemzetiségi oktatást folytató intézmények többségében a bevezetéshez szükséges humán erőforrás nem biztosított, így a megfelelő színvonalú nyelvoktatás sem garantálható. Az indokokat összegyűjtve, az Országos Roma Önkormányzat 2012-ben benyújtott állásfoglalását elfogadva a romani és beás nyelv óraszámát heti 3 órára módosult.

A kutatás: célok, hipotézisek

Kutatásom során fontosnak tartottam a jogszabályi háttér áttekintésén túl azt is megvizsgálni, hogy mennyire változott a közoktatási intézmények száma, illetve motivációja a nemzetiségi nyelv- és népismeret tantárgyak bevezetésére. Azt is vizsgáltam, hogy azok az intézmények, amelyek vállalták a cigány/roma nemzetiségi oktatás bevezetését, milyen személyi és tárgyi feltételekkel rendelkeznek, milyen igényeket támasztanak, milyen segítséget várnak napi munkájukhoz.

Feltételezésem szerint a rendszerszintű hátrányok (a nem megfelelő vagy hiányos nyelvismeret, a hiányzó nemzetiségi tanárképzés, a személyi, tárgyi feltételek egyenlensége) hozzájárulnak ahhoz, hogy a cigány/roma nemzetiségi oktatás esetében hazánkban nem valósul meg a minőségi oktatáshoz való hozzáférés. A hiányos feltételek, valamint az a tény, hogy a normatív támogatás helyett feladatfinanszírozás lépett életbe ezen a területen, csökkentette ugyan a nemzetiségi oktatást biztosító intézmények számát, ám még így is aránytalanul sokhelyütt folytatnak cigány/roma nemzetiségi oktatást. Ez valószínűleg nagy teher a szakirányú képzettség nélküli pedagógusok számára, ezért felveti annak a kérdését, hogy a szülői igényeken túl, mi motiválja az intézményeket e program elindítására.

Kutatásom során nem tértem ki a tanulók iskolai teljesítményeinek vizsgálatára. Így arra a kérdésre sem tudok vizsgálatom alapján válaszolni, hogy ez a képzési forma vajon nem jelent-e alkalmat néhány köznevelési intézmény számára a cigány/roma nemzetiségi oktatásban részesülő tanulók elkülönült kezelésére.

A kutatás mintája

A kutatás 2015 tavaszán valósult meg, a 2013/14-es tanév *statisztikai adatai alapján nyilvántartott cigány/roma nemzetiségi oktatást folytató intézmények megkeresésével*.

A kutatás során *online kérdőívvel* kerestük fel az adatbázisban szereplő intézmények vezetőit. Az *online kérdőív kiegészítő módszereként* a nemzetiségi oktatást folytató intézmények közül néhányban *interjút* készítettünk, melynek célja a kérdőív és az interjúban adott válaszok összevetésén túl, további információ gyűjtése volt az intézményben zajló nemzetiségi nevelésről, oktatásról.

Az adatkérés első fázisában a KIRSTAT adatbázisban található 383 cigány nemzetiségi oktatást folytató intézmény 32 százaléka, mindössze 125 intézmény küldte vissza a kitöltött kérdőívet. Egy ismételt emlékeztető kérés még további kérdőívek beérkezését jelentette, így a jelenlegi kutatás adatbázisát 181 intézmény adatai jelentik. Bár a kérdőívek 47 százalékos visszaérkezése viszonylag jó eredménynek számít, a minta nem tekinthető teljesnek, de nagy valószínűséggel jól tükrözi a cigány nemzetiségi oktatást végzők körének helyzetét, és lehetővé teszi az intézmények többségére jellemző tendenciák, összefüggések feltárását.

A nyelvoktató intézményekben folytatott kutatás néhány eredményéről

A nyelveket tanulók száma

A megkérdezett intézmények (181 intézmény) 12 százalékában, mindössze 22-ben valósul meg cigány nyelvoktatás. A 22 intézmény közül tizenben csak a beás nyelv, tizenegyben a romani, egy intézményben mindkét nyelv oktatása zajlik.

A nyelvoktatásban részesülő tanulók száma a vizsgált intézményi adatok alapján 2913 fő, ebből a beás nyelvet 837 fő, a romani lovári dialektusát pedig 2076 fő tanulja.

A romani/beás nyelvet oktatók képzettsége

A vizsgált intézményekben beás nyelvet tizenketten, romanit tizenheten oktatnak. A törvény által előírt feltételeknek azonban mindösszesen 31 százalékuk felel meg, a beást oktatók 50 százaléka, a romanit oktatók 11 százaléka rendelkezik a törvény által előírt végzettséggel. A legtöbb oktató ugyan rendelkezik pedagógus végzettséggel, de az adott nyelvből csak „*középfokú nyelvvizsga bizonyítvánnyal, vagy azzal egyenértékű okirattal bír.*”

A lent ismertetett *1. táblázatból* látható, hogy mindkét nyelv oktatói között találunk olyat, aki ugyan pedagógus, de se szakirányú végzettséggel, se nyelvvizsgával, vagy azzal egyenértékű vizsgabizonyítvánnyal nem rendelkezik abból a nyelvből, amit tanít. De azt is megfigyelhetjük, hogy van olyan oktató is a pályán, aki vélhetően jól beszéli a nyelvet, mert „*felsőfokú nyelvvizsga bizonyítvánnyal rendelkezik, ám nincs pedagógus végzettsége.*”

1. táblázat: A beás/romani nyelvet oktatók végzettsége

<i>Az oktatók képzettsége</i>	<i>Beás</i>	<i>Romani</i>
Pedagógus diploma és felsőfokú nyelvvizsga	6	2
Pedagógus diploma és középfokú nyelvvizsga	3	11
Nem pedagógus, de középfokú nyelvvizsgája van	–	1
Nem pedagógus, de felsőfokú nyelvvizsgája van	1	–
Egyéb diploma és felsőfokú nyelvvizsga	1	–
Tanító, angolnyelvtanár, Erdélyből áttelepült, nyelvvizsga nélkül	1	–
Nemzetiségi (cigány/roma) tanító	–	2
Pedagógus szakirányú végzettség és nyelvvizsga nélkül	–	2
<i>Összesen:</i>	<i>12</i>	<i>17</i>

A nyelvoktatás helyi szabályozása

A nyelvoktatást folytató 21 intézmény alapító okirata tartalmazza a cigány nyelv oktatását Nyelvoktató nemzetiségi nevelés-oktatás (beás) és /vagy (lovári) címszó alatt. Az egyik egyházi fenntartású intézmény vezetőjének adatközlése alapján, intézményében a nyelvoktatás az integráltan valósul meg. A 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve rendelkezik többek között a nemzetiségi nyelv és irodalom, valamint a nemzetiségi népismeret oktatásához szükséges időkeret biztosításának szabályozásáról. Eszerint nyelvoktató nemzetiségi nevelési-oktatási formában a beás és a romani nyelv esetében *a heti kötelező órakeretből kell* legalább három tanórát biztosítani, így az *integrált módon való nyelvoktatási gyakorlat ellentmond a jelenlegi szabályozásnak*.

Az adatközlő intézmények mindegyike rendelkezik helyi tantervvel és ismerik azokat a szabályozókat, amelyek a nemzetiségi nevelés-oktatás bevezetését és annak folytatását tartalmazzák. Ennek ellentmondani látszik a kérdőív következő kérdésére adott válasz, amely arra kérdez rá, hogy milyen heti óraszámokban tanítják a vállalt nyelveket (lásd 2. táblázat). Bár a nemzetiségi irányelvek egyértelműen meghatározzák a nyelvoktatásra fordítható minimális óraszámot, (heti) három óra, *az intézmények 42 százalékában mégis kevesebb órában folyik nyelvoktatás, mint a kötelezően előírt minimális óraszám*.

2. táblázat: A beás/romani nyelv heti óraszámja

<i>Heti óraszámok</i>	<i>Intézmények száma</i>
2 óra	9
3 óra	4
4 óra	2
5 óra	1
nem értelmezhető válasz	1
nem válaszolt	4
<i>Összesen</i>	<i>21</i>

A kutatás nyelvoktatásra vonatkozó összegző megállapításai

Az a kiinduló hipotézis, miszerint a nyelvoktatást nehezítő rendszerszintű hátrányok (a nem megfelelő vagy hiányos nemzetiségi tanárképzés, személyi, tárgyi feltételek egyenetlensége) hozzájárulnak ahhoz, hogy azt mondhassuk: a cigány/roma nemzetiségi oktatás esetében hazánkban nem valósul meg a minőségi oktatáshoz való hozzáférés – igazolódott.

A romani és beás nyelv oktatásának feltételei még sem a köznevelés, sem a felsőoktatás szintjén nem teremtődtek meg kielégítő módon. A nyelvoktatáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételek csak részlegesen állnak az intézmények rendelkezésére, ezért a nemzetiségi nevelés, oktatás céljainak megvalósulása is részleges.

A nyelvoktató nemzetiségi nevelés bevezetése során a cigány nyelveket érintő megengedő jellegű rendeletmódosítások (óraszám, alkalmazási feltételek) e nyelvek presztízsét, más kisebbségi nyelvekkel összehasonlítva, nem emelik.

A cigány/roma nemzetiségi oktatás 2014/15-ös tanévi helyzetét vizsgálva sok esetben e feltételek hiánya miatt *nem alkalmazkodik/nem tud alkalmazkodni* az új jogszabályi környezethez. (A vizsgált intézményekben cigány nyelveket oktatók 31 százaléka rendelkezik a törvény által előírt – a cigány/roma nemzetiség esetében megengedő – alkalmazási feltételekkel.)

A nyelvtanárképzés feltételeinek végiggondolása és kidolgozása egyre sürgetőbb feladattá vált. Am nem csupán ennek hiánya akadályozza a széles körű, igényes romani/beás nyelv oktatását. Néhány kivételtől eltekintve továbbra sem állnak rendelkezésre a tárgyi feltételek sem: hiányoznak azok a tankönyvek, oktatási segédanyagok, amelyek nélkülözhetetlenek az ilyen programok ellátásához.

A személyi és tárgyi feltételek hiányossága mellett a nyelv/nyelvek, nyelvjárássok jelenlegi állapota is nehezíti az iskolai oktathatóságot (normanyelv, standardizáció hiánya).

Ha Magyarországon az állam és a társadalom minden elvárhatót megtenne a cigány pedagógusok képzése és a cigány nyelvű tananyagok készítésének támogatása terén, akkor is lennének súlyos szakmai, nyelvészeti és nyelvpedagógiai problémák, melyeket csak szakemberek (nyelvészek, tanárok) oldhatnak meg. Ahhoz, hogy a cigány nyelvek oktatása sikeres is legyen, gondos, előzetesen előkészített nyelvészeti, nyelvpedagógiai kutatásokra van szükség. A jó szándék és a politikai akarat szakszerű nyelvészeti, nyelvpedagógiai előkészítés nélkül kudarca van ítélve. Cigányságunk oktatási problémáinak enyhítéséhez óriási szükség van nyelvészeti alapkutatásokra és alkalmazott nyelvpedagógiai kutatásokra. Nyilvánvaló, hogy az ilyen kutatásokat a többségi (magyar) nyelvészek és tanárok segíthetik, de a munka oroszlánrészét cigány nyelvészeknek, egyetemi hallgatóknak, tanároknak és kutatóknak kellene elvégezniük (*Kontra*, 2001).

A cigány nyelvoktatás és főleg az anyanyelvű oktatás megvalósítása ugyan hosszabb időt igénybe vevő folyamat, ám évek óta komoly előrelépés nem történt ebben az ügyben. Miként kutatásaim empirikus adatai is alátámasztják, a nyelvvesztés, a nyelvi asszimiláció folytatódik, hovatovább visszafordíthatatlanná válik, ezért a munkát haladéktalanul el kell kezdeni.

A cigány/roma népismeretet oktató intézmények körében folytatott vizsgálat eredményeiről

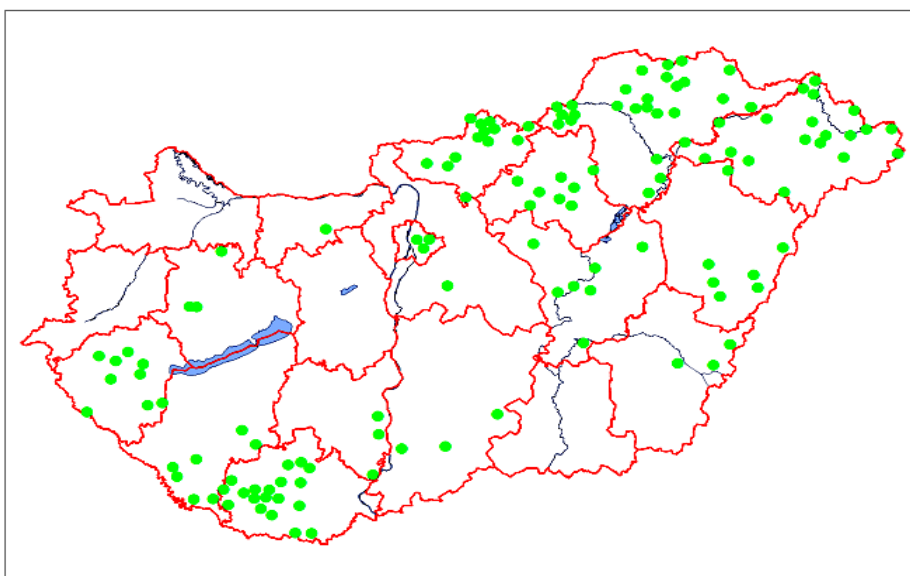
A 2014/15-ös tanévben a magyar nyelven roma nemzetiségi oktatást folytató intézmények száma 134, ez az adatszolgáltatásban részt vevő 181 intézménynek a 74 százalékát jelenti. A tantárgy oktatásában a vizsgált tanévben összesen 24 325 tanuló vesz részt, a kutatás kérdéseire nem válaszolt minden intézmény, a választ adó intézményekben a tanulólétszám 23 631 fő (lásd 3. táblázat).

3. táblázat: A cigány/roma népismeretet oktató intézmények típusai és a népismeret oktatásában részesülő tanulók száma

<i>Intézménytípusok</i>	<i>Száma</i>	<i>Tanulók létszáma</i>
Általános iskola	123	21 361
Összetett intézmény	5	1 466
Középiskola	4	694
Szakiskola	1	74
EGYMI	1	36
<i>Összesen</i>	<i>134</i>	<i>23 631</i>

Az alapvető jogok biztosa 2014-es évi a nemzetiségi középiskolai oktatásról szóló jelentésében olvasható⁵, hogy a cigány/roma népismeret tanulóinak száma csökkenő tendenciát mutat, még akkor is, ha az általunk végzett vizsgálat nem tekinthető teljesnek. A csökkenés oka nagy valószínűséggel a kiegészítő normatíva megszűnésével magyarázható, ez ugyanis nagy motiváló erőt jelentett és egyben megoldást nyújtott az iskola egyéb problémáinak orvoslására is. Ez az érv az intézményvezetők által kitöltött kérdőívekben meg is jelenik indokként.

Az online kérdőívek válaszai alapján cigány/roma népismeret 123 általános iskola, öt összetett intézmény (általános iskola, gimnázium, szakközép- vagy szakiskola), négy középiskola, egy szakiskola és egy EGYMI (Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény) tanít.

1. térkép: A 2014/2015-ös tanévben cigány/roma népismeretet oktató intézmények (Készítette: Híves Tamás)

⁵ Az alapvető jogok biztosa és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes JELENTÉSE az AJB-3894/2012. számú ügyben, a nemzetiségi középiskolai oktatás helyzetéről. URL: http://www.ajbh.hu/documents/10180/1117870/K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9g+jelent%C3%A9s+a+nemzetis%C3%A9gi+k%C3%B6z%C3%A9piskolai+oktat%C3%A1s+helyzet%C3%A9r%C5%91+3894_2012/a8f0b7a5-718f-44a0-b3d7-fe335490703f?jsessionid=9FE8DF87146BDA7467ED10C2B310B6F9?version=1.0 Letöltés ideje: 2015. 10. 22.

A vizsgált intézmények közül 121-et (90%) a *Klebelsberg Intézményfenntartó Központ* tart fenn, a további fenntartók között kilenc egyházat, két országos nemzetiségi önkormányzatot, egy egyesületet és egy kft-t találunk.

A népismeret oktatása az intézmények mindegyikében magyar nyelven történik. A népismeret oktatása mellett öt intézményben a romani, hét intézményben a beás, egy intézményben pedig mindkét cigány nyelvet is oktatják.

A népismeret oktatásával 194 fő foglalkozik, 64 intézményben egy fő, 65 intézményben pedig két fő áll az iskolánként e tantárgyat tanulók rendelkezésére. A kollégák kevés kivétellel szinte mindannyian kinevezéssel tanítanak, mindössze három olyan kollégát találtunk, aki megbízással látja el ezt a feladatot. Ahogy ezt a nyelvoktató kollégák esetében is megfigyelhettük, e tantárgyat is döntően nők (76%) tanítják.

A nemzetiségi népismeret oktatása különösen fontos egy olyan nemzetiség esetében, amely kultúrájáról, történelméről, hagyományairól egyre kevesebbet tud, információi intézményes módon nem megerősítettek, ezért hajlamos azt értéktelennek gondolni. Elengedhetetlenül fontos, hogy e tantárgy tanítása keretében releváns ismeretek korszerű módszerekkel kerüljenek feldolgozásra és átadásra, elősegítve a diákok előítélet-mentes gondolkodásának, aktív szerepvállalásának és reális, pozitív cigányképének/identitásának kialakulását. A népismeret oktatása során szélesebb körű ismeretek átadására és bonyolult, a társadalom több szegmensébe erősen beágyazott összefüggésrendszerek megértetésére van szükség. Mindemellett fontos lenne támogatni egy reális, pozitív cigány identitás kialakulását is, amely elősegítheti, hogy a gyerekek magabiztosan álljanak ki a történelmében és hagyományaiiban gazdag cigány kultúra mellett.

A jelen kutatás a cigány nemzetiségi népismeretre vonatkozó eredményei alapján azt látjuk, hogy a célok megvalósulását elősegítő személyi és tárgyi feltételek e tantárgy tanítása során sem teremtődtek még meg. A cigány/roma népismeret oktatását leginkább azokban az intézményekben vezetik be, ahol a legtöbb a halmozottan hátrányos helyzetű és/vagy cigány/roma tanuló, ahol a tanulókkal kapcsolatos pedagógiai, illetve nevelési problémák sokkal gyakoribbak, mint máshol. Ugyanakkor ezeknek az intézményeknek csak kis százalékára igaz, hogy a személyi/tárgyi feltételei ideálisak, és minden adott a problémák szakszerű kezeléséhez. A legtöbb intézményben sem a tantárgy tanításához szükséges kompetenciákkal rendelkező pedagógust, sem olyan tankönyveket nem találunk, amelyek a cigány/roma nemzetiségi oktatás színvonalát ugyanolyan szinten segítenék, mint más tantárgyakét. E tantárgy tanítói között a kutatás során mindenféle elkötelezettség és speciális tudás nélküli pedagógusokat is találtunk.

Mindenképpen szükséges a cigány/roma népismeret tanítását újragondolni és a pedagógusképzés, pedagógus-továbbképzés rendszerében mihamarabb helyet találni azoknak a szaktudással rendelkező pedagógusoknak, akik e tantárgyak képzett szakemberei lesznek. Ideiglenes megoldást jelenthetne, ha a népismeret tanítása

kötelező, minősített továbbképzésen való részvételhez köthető lenne – az akkreditált szakképzések már kínálnak erre lehetőséget.

Tekintettel arra, hogy a cigány/roma népismereti tankönyvek, digitális tananyagok, szemléltetőeszközök, segédanyagok kínálata szűkös és kérdéses színvonalú, nincs is olyan elérhető tankönyv, amely egyedül, más könyvek használata nélkül megfelelné a NAT és a kerettanterv elvárásainak, ezért mindenképpen szükséges e hiányzó tankönyvek megalkotása.

Összegzés

A cigány/roma nemzetiségi oktatás jelenlegi helyzetének áttekintése során azon intézmények vizsgálata történt meg, amelyek a 2014/2015-ös tanév során beás és/vagy romani nyelvoktató és/vagy cigány/roma népismeret tantárgyakat tanítottak a cigány nemzetiségi nevelés-oktatás keretében.

A cigány/roma nemzetiségi képzés során több rendszerszintű probléma nehezíti az intézmények munkáját. A nem megfelelő vagy hiányos nemzetiségi tanárképzés, személyi, tárgyi feltételek egyenetlensége mind azt igazolja, hogy a cigány/roma nemzetiségi oktatás esetében hazánkban nem valósul meg a minőségi oktatáshoz való hozzáférés.

Sem a nyelvoktatás, sem a népismeret tantárgy tanítása során nem teremtődtek meg kielégítő módon az oktatás feltételei a megengedő jellegű rendeletmódosítások ellenére sem (óraszám, alkalmazási feltételek), ezért a nemzetiségi nevelés, oktatás céljainak megvalósulása is csak részlegesnek mondható.

A cigány/roma nemzetiségi oktatás 2014/15-ös tanévi helyzetét vizsgálva sok esetben e feltételek hiánya miatt *nem alkalmazkodik/nem tud alkalmazkodni* az új jogszabályi környezethez, így annak a „jogossága” a kutatás során is felvázolt tényezők miatt megkérdőjelezhető. Az oktatási forma bevezetésének motivációjában alkalmanként a szülői igény is kétségbe vonható, a létszámadatok ugyanis azt látszanak igazolni, hogy az igénylést helyenként főként az intézményi érdek határozta meg.

A vizsgált intézmények között nem egy olyan található, amelyben a cigány/roma nemzetiségi nevelésnek-oktatásnak sokszor nincs tartalma, a feladattal megbízott pedagógusok nem rendelkeznek azokkal a tudásokkal és tárgyi feltételekkel, amelyek szükségesek lennének, így az egyébként döntően a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű tanulók, köztük a főként cigány/roma tanulók, minőségi oktatáshoz való hozzáférése emiatt sem valósul meg.

Fejlesztési, változtatási javaslatok

Bár a jogszabályok lehetővé teszik a nemzetiségi nevelés-oktatást, ennek teljes rendszerét szükséges újragondolni, s a rendelkezésre álló feltételekből kiindulva kiala-

kítani azt a célrendszert, amely mentén működik, és amelyhez szükséges a személyi és tárgyi feltételeket is megteremteni. Mindemellett:

- Szükségesnek tűnik a cigány/roma nemzetiségi tanárképzést megteremteni.
- A pályán lévő pedagógusok képzését, továbbképzését az átmeneti időszak miatt újragondolni és újraszabályozni.
- A köznevelésről szóló törvény egyes feladatok (mint az intézményvezetői, szakértői, gyakorlatvezetői feladatok) ellátását a pedagógus szakképzettség mellett a pedagógus szakvizsga teljesítéséhez köti. A pedagógus szakvizsga szakirányú továbbképzésben teljesíthető, ennek országos lehetőségeit szükséges lenne számba venni és a felsőoktatási intézményekben nagyobb nyilvánosság előtt hirdetni.
- Szükséges a nyelveket oktató egyetemek és az MTA Nyelvtudományi Intézetének együttműködése. Az egyetemek a hiányzó alapkutatásokhoz biztosítani tudják a hallgatókat, a terepet és a szakértelmet, a Nyelvtudományi Intézet nyelvészei hozzájárulnak e nyelvek elméleti, szakmai hátterének megerősítéséhez.
- Fontos, hogy az eddig elért eredményeket az egyetemek a nyelvoktatás során használni tudják, kipróbálhassák, az eredményeket korrigálják – ezért nélkülözhetetlen az egyetemek és a Nyelvtudományi Intézet együttműködése.
- Mind a beás, mind a romani nyelvet beszélő cigány közösségek nyelvi állapotáról további tudományos igényű kutatások, felmérések szükségesek egy átgondolt és alapos nyelvtervezési stratégia kialakítása érdekében.
- Bár van érdeklődés a cigány nyelvek iránt, a nyelvtanulási igények kielégítéséhez szükséges feltételek hiányoznak (nyelvtanfolyamok, továbbképzések a nyelvet tanítóknak, nyelvkönyvek, multimédiás eszközök stb.).
- Tudományos alapú nyelvtervezés és standardizálás hiányában – éppen a társadalmi érdeklődés növekedése miatt – nagy a veszélye a tudományos szemléletet nélkülöző munkák elterjedésének.
- Az eddigi és a továbbiakban leírt tevékenységek pótlásával megalapozódhatna a meglévő felsőoktatási szerkezetbe beépülő nemzetiségi nyelvtanárképzés, melynek ma még sem a személyi, sem a tárgyi feltételei nincsenek meg.
- A kutatási fejlesztési feladatok mellett – mindkét nyelvet érintő (beás, romani) – innovációs fejlesztésekre is szükség van. A szótári munkálatok, számítógépes korpusznyelvészet, egy nyelvészeti tudományos és információs központ kialakítása pedig a beás nyelv területén elért eredmények korszerű rögzítése és tárolása miatt válik fontossá.

A megvalósítandó feladatok köre feltehetően ennél jóval szélesebb, ám e munkálatok megkezdésével sokáig nem késlekedhetünk a nyelvi közösség identitásának és

nyelvhasználatának megerősítése érdekében valamint a nyelvcsere folyamatának intenzitása miatt. Mivel a magyarországi két cigány nyelv beszélői körében a nyelv átörökítése már nem folyamatos, az igény a nyelv elsajátítására – változó erősséggel – minden korosztály esetében megfigyelhető. Ezt a feladatot szinte kivétel nélkül az oktatási intézményekre bízják a családok. A jelenlegi körülmények között azonban a köznevelés az előzőekben ismertetett hiányok miatt ezt a feladatot nem tudja maradéktalanul ellátni, hisz a megvalósuláshoz szükséges alapfeltételek sem léteznek. Ha pedig egy nyelvet nem használnak az oktatásban, az súlyosan veszélyezteti a nyelv fennmaradását is.

E hiányok pótlása csak nagyon körütekintő, ám nagyon aktuális nyelvpolitika segítségével lehetséges. A hazai nyelvpolitika a magyarországi cigány nyelvek, így a beás nyelv státusz- és korpusztervezési feladatait nem tekinti elegendő mértékben fontosnak, intézkedései ezek megvalósulását nem szorgalmazzák. E téren egyfajta halogató álláspont érzékelhető. Ez azonban rendkívül veszélyes politika egy kisebbség számára, hisz a tétlenség teljes nyelvvesztést okozhat, mely azonban – különösen egy anyaországgal nem rendelkező kisebbség esetében – az alapvető emberi és nyelvi jogok szempontjából sem megengedhető, súlyos „nyelvi és oktatási diszkrimináció”-t jelent (vö. *Kontra*, 2003).

Az államnak tehát mielőbb meg kell teremtenie a magyarországi cigány/roma nemzetiségi tanárképzés (melynek része a beás és a romani nyelvtanárképzés is) feltételeit. Ezek megteremtéséig indokoltnak tűnik az átmeneti időszak teendőinek végiggondolása is.

Irodalom

2011. évi CXCV. törvény – a nemzeti köznevelésről. URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV Letöltés ideje: 2015. 04. 30.
2011. évi CLXXIX. törvény – a nemzetiségek jogairól. URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100179.TV Letöltés ideje: 2015. 04. 30.
- 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet – a nemzetiség óvodai nevelésének és a nemzetiségi iskolai oktatásának irányelve kiadásáról. URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300017.EMM Letöltés ideje: 2015. 04. 30.
- A nemzetiségi nevelés-oktatás kerettantervei – Kerettantervek. URL: http://kerettanterv.ofi.hu/10_melleklet_nemzetisegi/index_nemzetisegi.html Letöltés ideje: 2015. 04. 30.
- Az alapvető jogok biztosa és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes JELENTÉSE az AJB-3894/2012. számú ügyben, a nemzetiségi középiskolai oktatás helyzetéről. URL: http://www.ajbh.hu/documents/10180/1117870/K%C3%B6z%C3%B6s+jelent%C3%A9s+a+nemzetis%C3%A9gi+k%C3%B6z%C3%A9piskolai+oktat%C3%A1s+helyzet%C3%A9r%C5%91+3894_2012/a8f0b7a5-718f-44a0-b3d7-fe335490703f;jsessionid=9FE8DF87146BDA7467ED10C2B310B6F9?version=1.0 Letöltés ideje: 2015. 04. 30.
- Barth, F. (1996): Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Régió*, 1. sz. 2–25.

- Bartha Csilla (1996): A kétnyelvűség-kutatás szociolingvisztikai módszerei. In: Terts István (szerk.): *Nyelv, nyelvész, társadalom*. Emlékkönyv Szépe György 65. születésnapjára. 1. köt. JPTE –PMSZ Programiroda, Pécs. 19–24.
- Bartha Csilla (1999): *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Forray R. Katalin (2001): A cigány nyelvek helyzete az iskolai oktatásban. In: Cserti Csapó Tibor (szerk.): *Cigány nyelvek nemzetközi szemináriuma*. Gypsy Studies – Cigány tanulmányok 6., Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Romológia Tanszék, Pécs. 57–64.
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Kontra Miklós (2001): Egy s más a kétnyelvűségről. In: Sándor Klára (szerk.): *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*. JGYF Kiadó, Szeged. 69–82.
- Kontra Miklós (2003): Cigányaink, nyelveik és jogaik. *Kritika*, 1. sz. 24–26.
- Orsós Anna (2005): A nyelvi másság dimenziói: A beás nyelv megőrzésének lehetőségei. *Educatio*, 1. sz. 186–194.
- Orsós Anna (2012): *A beás nyelv megőrzésének lehetőségeiről*. Metszéspontok sorozat 2. köt. Virágmandula Kft., Pécs.
- Pálmainé Orsós Anna (2004): A beás nyelv szociolingvisztikai helyzete. In: *Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok*. 10. köt. – Friss kutatások a romológia körében. PTE BTK, Pécs. 15–25.